

SAMLAREN

TIDSKRIFT

FÖR

SVENSK LITTERATURHISTORISK
FORSKNING

NY FÖLJD. ÅRGÅNG 35

1954

UPPSALA 1955

SVENSKA LITTERATURSÄLLSKAPET

UPPSALA 1955

ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI AB

547565

Professor Adamsons manuskript.

Ett hittills okänt drama av Fredrika Bremer.

Av Gunnar Axberger.

1.

Hösten 1841 tycks ha varit en sällsynt lycklig tid för Fredrika Bremer. Medan modern och systern vistades utomlands, levde hon själv i djupaste enslighet på Årsta. Upprepade gånger betygade hon i sina brev, hur obeskrivbart välgörande stillheten och isoleringen inverkar på henne, »Stormens svepande kring min högt belägna boning och tornflaggans gnisslande äro de enda buller som tränga till mitt tysta rum, och tornklockans slag allena säga mig att tiden går framåt, att timmarne växla; så lika sig äro mina stilla dagar» (Brev II, s. 148).

Som så ofta under perioder av ensamhet blommar hennes skaparglädje med säregen, hektisk glöd. I brev efter brev skildrar hon, hur hon arbetar i ett tillstånd av »livsstegring», »rus», »exaltation», som inte låter sig beskrivas. Närmaste resultatet blir broschyren *Morgonväkter*, ett inlägg i den diskussion kring Strauss' Kristusuppfattning, som i dessa dagar häftigt upprörde sinnerna. »I min djupa enslighet», skriver hon till Böklin 1/10, »har jag, vandrande genom de stora rummen, så stilla, så tyst att jag själv ej hört ljudet av mina steg, stridit och kämpat rätt av hjärtats lust och allvar, kämpat med *Strauss!*» (Brev II, s. 140.) Vad som växer fram ur denna tankestrid, blir dock något mera än blott ett debattinlägg — det blir en personlig trosbekännelse och samtidigt ett budskap till alla tvivlande, ångestfullt ovissa.

Av egen erfarenhet kände Fredrika Bremer det religiösa tvivlets deprimerande makt. Under sina såriga ungdomsår hade hon ivrigt sökt läke-dom i religionen, men gång på gång stötts tillbaka av alla olösta problem, alla ängslande »varför?», som tornade upp sig i hennes väg. Framförallt gällde det teodicéproblemet. Vad hon sökte i gudsbilden var först och sist den starke, kärleksrike fadern — det är väl ingen tvekan om att hennes egen otillfredsställda hunger efter faderskärlek här var djupt engagerad.¹ I tvivlets stunder syntes henne detta sökande fåfångt. Den värld av namnlösa lidanden hon hade omkring sig kunde omöjligt vara skapad och uppehållen av en kärleksrik far. I stället tyckte hon sig ana en främmande gåtfull makt, eller en nyckfull grym despot. Under dylika tvivelsperioder förmörkades hennes värld, hon kände äckel för själva solskenet.

¹ Se härom närmare i mitt arbete *Jaget och skuggorna, Fredrika Bremer-studier*, s. 120 ff.

Det blev samvaron med Per Böklin och studierna under hans ledning i början av 30-talet, som löste denna hennes konflikt. Med stor filosofisk och teologisk lärdom men säkert också med en viss personligt suggestiv makt hjälpte han henne fram till en världsåskådning, som tillfredsställde hennes hjärtas djupaste behov. I centrum stod Kristusordet i Johannesevangeliet: »Den som har sett mig, han har sett Fadern.» Med lidelsefullt personlig konkretion gjorde Fredrika Bremer detta bibelställe till världs-gåtans nyckelord. Kristus är den för jordiska sinnen uppenbarade Guden. I Kristus gör vi Guds »personliga bekantskap». Vi lär känna världarnas herre som den oändligt kärleksrike och tillika den lidande guden. »Lidandet är hemma i Guds eget hjärta!» Han offerar sig själv för att återlösa en utan hans förvällande »fallen» värld, och i detta stora försoningsverk kan vi alla ta del.

Från och med den novemberdag 1832, då Fredrika Bremer »blytligt» och under en hänförelse som ej kände några gränser, anade detta sammanhang — hade hon sin djupaste livsuppgift klar. Alltifrån början av sitt författarskap hade hon velat ställa detta i människokärlekens tjänst; hon skrev för att lindra, trösta, råda, uppmuntra. Men det dyrbaraste man kunde ge en människa måste dock alltid vara trygghet i själva livs-synen. Här ägde hon nu en stor, glad hemlighet att dela med sig av. Med fulla händer ville hon skänka ut av sin egen jublande visshet — men hon kände också att hon måste ge förspelet: en hänsynslös bikt av de livsmörkrets och livsledans år som omsider lett fram till »soluppgångens» stora ögonblick.

Första gången hon gjorde försöket var i »Berthas bekännelser», avsedda som fristående episod i romanen *Presidentens döttrar* (1834) men uteslutna på Böklins bestämda inrådan. Under åratals framåt blev sedan bekännelsen liggande bland hennes papper, ett föremål för ständiga omarbetningar, planeranden och besvikelser. Fredrika Bremers kvalifikationer som spekulativ förkunnare stod inte i proportion till hennes kallelse-medvetande, vännerna rådde henne att gå andra vägar, och hon följde i stor utsträckning deras råd. Men den stora bekännelsen förblev hennes käraste dröm, »livsverket», »testamentet» till eftervärlden. Hon lekte med tanken på att boken en gång skulle ligga »bredvid aftenlampan på de kännande, de tänkande människornas bord» och ge dem samma stunder av översvinnelig glädje, som Böklins förkunnelse en gång skänkt henne själv. Blev detta en gång verklighet, då hade hon levat nog (Brev I, s. 426 f.).

Straussdebatten vid 40-talets början aktualiserade i ett slag alla dessa planer. Fredrika Bremer såg sin övertygelse hotad på dess vitalaste punkt: *frågan om Kristi identitet med den evige fadern, Kristi egenskap av Guds uppenbarelse för våra sinnen*. För sin egen tro hyste hon ingen större oro, men hur skulle det gå för tusentals andra, som inte ägde hennes säkra grund? Hon kände, att hon måste meddela sin egen klarhet och visshet åt andra. »Jag har ingen ro för detta behov», skriver hon till Böklin 1/10 1841, »jag känner mig oemotståndligen driven, kallad». Allt vad hon lärt av Böklin, allt vad hon själv funnit eller anat krävde att få komma till uttryck. I vetenskaplig rustning ämnade hon ej gå fram, men som »en lågande aning», »en morgonväkt», en »profet om ett klarare ljus» (Brev II, s. 140 f.).

I flera år, fortsätter hon, har hon motsett sitt fjortionde år som tiden då hon skulle skriva sin stora bekännelse. Nu är stunden inne och Straussdebatten har verkat som utlösande faktor. Dock vill hon denna gång blott ge bekännelsen om sin tro, ej om sitt liv. »Jag rycker därigenom bort en väsentlig beståndsdel i de bekännelser du en gång läst, och som skola bli mitt testamente till mina medmänniskor; men det kan ej hjälpas. Nu är vingen spänd, hjärtat brinnande, alla ögon öppna, alla sinnen vakna. Nu eller — aldrig!» (Brev II, s. 141, jfr s. 154, 213 f. m. fl. st.)

Några veckor senare, den 6 november, skickar hon broschyren i renskrivet skick till Böklin. Den blev färdig på några dagar, berättar hon, »under ett tillstånd av levnadsfullhet och fröjd som nära nog var ett rus. Resultaterna av tio års liv och lärande strömmade in på mig med oemotståndlig makt» (Brev II, s. 152).

»Vad djupast jag genomlevat, vad bäst jag funnit, frukten av mitt lidande, mitt sökande på jorden, mitt livs fröjd och starkhet lägger jag inför din blick i denna min trosbekännelse», skriver hon till Franzén, när hon den 31 januari följande år skickar honom den nytukomna boken (Brev II, s. 184).

2.

Samtidigt som Fredrika Bremer den 6 november 1841 sänder Böklin renskriften av *Morgonväkter*, berör hon också sina övriga författarplaner: romanen *En dagbok*, operatexten *Blenda* — samt ännu en sak:

Mycket, bästa B. rör sig nu i min själ och i mitt huvud, och mer än jag väl fullt hinner reda ut. Men säkerligen måtte jag vara biten av Strauss, ty knappt har jag slutat en allvarsam avhandling mot honom, förrän jag är på väg att skriva en Comedie med anledning av hans skrift. Dock är den här blott bisak. Min huvudperson är Fieldings Mr Adam, nu förvandlad till professor Adamson, som kommer till huvudstaden för att låta trycka föreläsningar emot Strauss. Figuren kan bli kostlig så genom sin moraliska ädelhet, som genom sina distraktioner. Få se om jag kommer ut med honom (Brev II, s. 154).

Författarinnans korrespondens har intet mera att förmåla om detta projekt; inte heller vet jag mig ha sett det berört i Fredrika Bremer-litteraturen. I en samling brev och andra papper av författarinnan, tillhörande Stiftelsen Lars Hiertas minne, finns emellertid ett komedimanuskript utan titel, vilket direkt svarar mot konturskissen i brevet. Flera detaljer tyder också på, att det troligen tillkommit någon gång under vinterhalvåret 1841—42. Något mästerverk är stycket inte, men det äger vissa dramatiska poänger och framförallt ett icke ringa psykologiskt intresse.

Från sina gods på landet har den vresige gamle Greve W. kommit in till Stockholm för att söka avkoppling och förströelse. Nöjena låter emellertid vänta på sig, och grevens omgivning får veta att den lever. Med alla sina rikedomar är han en förgrämd och ensam människa — med hjärtat stelnat till is alltsedan den dag då hans enda dotter dog. Han är den hopplöse misantropen, som ingen kan göra till lags. Han exploderar i brutala vredesutbrott, och klagar däremellan barnsligt över brist på förlustelser, över tillvarons »tråkighet».

För att bereda greven en stunds muntration planlägger ett par av hans

vänner ett farsupptråde. Tre trappor upp i samma hus logerar tillfälligtvis Professor Adamson från Västergyllen, en tankspridd lärd, som en gång i unga år så starkt gripits av mänsklighetens lidanden, att han offrat hela sin vetenskapliga karriär för att finna en metod, ett »knep» att göra världen bättre och människorna lyckliga. Nu tror han sig äntligen stå vid målet. Ett manus med blått omslag, »Economia Celesta»², rymmer kontentan av hans upptäckter — upptäckter som skall inleda en ny epok i världens utveckling. Han är för tillfället i Stockholm för att söka förläggare, men varken Hierta, Bonnier eller andra, som han vänt sig till, tycks riktigt ha förstått, vilket sensationellt erbjudande de lyckliggjordes med. I gengäld har professorns kreditorer blivit desto livligare — och hans uppoffrande unga dotter Agnes, som följt honom till Stockholm och bär dagens tunga, har allvarliga bekymmer.

Denne svärmare har grevens vänner utsett till offer. De uppsöker honom, säger sig ha hört rykten om hans epokgörande verk och inbjuder honom till sammanträde »i ett internationellt filantropiskt sällskap». Smickrad och förtjust lovar Adamson att komma. Grevens sal ommöbleras i hast till sessionsrum, och när professorn omsider infinner sig, är sällskapet samlat. Själv sitter greven som »stormästare»; hans vänner presenteras som berömde lärde från Europas skilda hörn. Innan Adamson beredes säte och stämma, får han dock finna sig i att genomgå vissa av sällskapets vanliga ceremonier. Först och främst måste han avlägga ett prov i — danskonst. Professorn tvingas ut på golvet, drillas i allehanda hopp och piruetter, trasslar så småningom in benen och dansar omkull. När han trött och förargad vägrar fortsätta, hänger någon oförmärkt en »svärmare» vid hans rockskört och tänder på, varefter Adamson hoppande och skrikande med gnistor kring benen utför det mest perfekta balettnummer.

Sedan professorn genom lugnande omklappningar blivit försonad, får han äntligen komma till tals. Han placeras på en sorts tron, en lagerkrans tryckes på hans hjässa och medan han — icke utan en viss självbelåtenhet — börjar orera, höjer sig tronen genom något maskineri från golvet. Ivrigt talande lyftes han högre och högre, och när han till sist häpen och förbittrad blir medveten om gycklet, är han redan på väg att sväva bort ur publikens åsyn.

När andra akten börjar, har Adamson hamnat på gäldstugan. Hans dotter försvarar energiskt sin dygd mot en av grevens systemsoner, som sedan en tid uppvakttat henne och nu erbjuder en fri förbindelse av »det går an-typ». Greven själv möter man ensam i en monolog. Han har svårt att få den stackars professorn ur tankarna. Har han inte här mött en verkligt osjälvisk människa, som vederlägger hans egen misantropi? Men å andra sidan — vem garanterar att inte Adamsons världsfrälsarnit innerst inne dikteras av ärelystnad och fåfänga? Kanske problemet vore värt ett experiment?

Under tiden tillbringar Adamson oväntat lyckliga dagar på gäldstugan. Han stortrivs i cellens ensamhet. Nya idéer strömmar över honom, han arbetar ypperligt, och när dörren omsider öppnas och en besökare

² Författarinnan har tvekat om titeln; ett par varianter finns på andra ställen i manuskriptet.

kommer in känner han sig närmast irriterad. Det är heller inga roliga nyheter besökaren har att förtälja. Agnes har i sin ensamhet blivit utsatt för närmanden av en förslagen förförare. Om inte fadern med det snaraste kommer till hennes hjälp, kan hennes framtid vara ödelagd. Nu finns också en möjlighet för Adamson att återvinna friheten. En anonym förmögen man erbjuder sig att lösa ut honom, men på ett oeftergivligt villkor: han vill övertaga och i sitt namn utge »Economia Celesta». För verkets spridning kan professorn känna sig trygg; från författaråran måste han däremot avstå. Efter en svår själsstrid, där kärleken till dottern kämpar med en gammal dröm att en gång bli omtalad och älskad för sitt verks skull ute bland människorna, lämnar professorn, nu stapplande och bruten, sitt manuskript från sig.

När tredje akten börjar, har Greve W. tagit Agnes i sin vård. Hon erinrar starkt om hans döda dotter, och den gamle bitvargen har i ett slag förvandlats till en öm och faderlig beskyddare. Skulle hon inte för all framtid kunna stanna i hans hem — som en dotter? Skulle hon inte kunna hålla av honom en liten smula? Agnes bejakar av fullaste hjärta den senare frågan, men förklarar, att hon ej kan överge sin egen far. I detta ögonblick infinner sig denne på scenen svårt deprimerad efter förlusten av manuskriptet. Hans uppdrag i Stockholm är slut, för honom och dottern återstår blott att återvända till hemorten.

Nu ingriper emellertid greven i händelseförloppet. Han avslöjar sig som en av Adamsons gamla skolkamrater från gymnasieåren i Skara — »Muntergöken» kallades han på den tiden för alla sina upptågs skull. Numera är hans munterhet skamfilad av ett livs grämelser, men likväl har han än en gång velat spela den gamla rollen. Det är han som friköpt Adamson från gäldstugan — och samtidigt tillåtit sig det lilla sprattet med manuskriptet, som han nu högtidligen återställer till författaren. För honom själv har dock leken fått viktiga följder: Adamsons offer och Agnes' personlighet har givit honom tillbaka tron på människorna. Han bjuder dem båda att för alltid äga ett hem på hans lantgård. Han behöver dem i sin närhet. Systersonen åter straffas för sitt skamliga uppträdande: under de närmaste tre åren är det honom förbjudet att visa sig i Agnes' närvaro. Skulle han efter denna tid ha ändrat lynne och läggning må det dock stå honom fritt att ödmjukt begära henne till hustru.

Detta är huvudhandlingen, till vilken sedan en del biepisoder och bi-figurer är knutna: en bedragare som drar växlar på professorns människovänlighet, en misslyckad kvinnlig skribent som söker hans förmedling för att finna förläggare, samt först och sist en rådig och oförbrännelig trotjänarinna av klassisk typ — »Madam Svenson» — som oförmodat dyker upp i Stockholm och hjälper sitt gamla husbondfolk Adamson och Agnes till rätta i brydsamma situationer. Bl. a. är det hon som får på sin lott att i andra akten förmedla sammanträffandet mellan greven och Agnes.

3.

Fredrika Bremers gestaltskapande fantasi var inte särdeles rik. Det är allmänt känt, att hon gärna skapade sina figurer efter levande modeller, ehuru hon vanligen, som hon själv en gång sade, »blandade färgerna» för

att minska porträttligheten. Men behöver heller inte läsa långt i komedien om Adamson för att se, vem hon haft i tankarna vid presentationen av Greve W.

Ett vackert möblerat rum.

Greve W. halvliggande i en länstol med fötterna i yllesockor. Ha'ha! Herre Gud! ... Man kan leds ihjäl i Stockholm också, märker jag. Det var visst värt att komma hit från landet för att ha lika odrägligt tråkigt här som där, ja värre! — ty här skall man släpa med människor och deras egennytta och dumhet och (en betjänt kommer in med chokolad och sätter framför Greven) — — — vad är det för tyg? — — jag orkar inte! — — tag hit! (Ond) — återigen den koppen? — Har jag icke sagt Berglund att jag inte vill se den koppen? — — Vill ni plåga ihjäl mig med den koppen — — och med att aldrig bry er om vad jag säger? Men vill ni inte lära er med godo att komma ihåg vad jag vill, så skall jag lära er det på annat vis. Mina fötter äro förbannade dåliga av podagern, men mina händer äro Gudskelov friska och en tre tjog örfilar skulle kanske friska opp minnet i huvudet på Er ... Vad är det för väder? — — —

Betjänten: vackert väder hans Excellens! Solen skiner.

Greve W. Då blir det väl missväxt igen kan jag tro. När en possessionat i Sverige kan gå i sommarrock i maj månad, så kan han ge sig fan på att det blir missväxt och hungersnöd det året i landet.

Betjänt. Ja, men hans Nåd — — — jag tycker — — —

Greven. Vad du tycker heller inte tycker, är mig alldeles detsamma — — — Här är kallt! jag fryser! — — Hur högt står termometern?

Bet. tjugufyra grader Excellensen!

Ex. Antingen ljuger du eller den. Var äro mina systersöner?

Bet. Unga herrarne äro — — nu här! ...³

Enligt Fredrikas syster, Charlotte Quiding, drabbades fadern sommarren 1824 av en svår giktattack, som gjorde hans fötter »nästan lama». Sjukdomen återkom sedan »varje vinter» med svåra plågor, som han bar med stort tålmod men som ofta kunde avläsas i hans ansiktsuttryck. Till en början tycks sjukdomen ha verkat mildrande på hans humör — delvis kanske till följd av »den förändrade dieten» — och döttrarna förmodade, att »gikten förut varit i lynnet» men nu brutit ut i kroppen. Efterhand återgick dock gikten även till lynnet, och situationen tedde sig särskilt för Fredrika outhärdlig (Quiding, s. 46 f. och 52).⁴

Man har här ett särdrag i faderns gestalt, som etsat sig in i Fredrika Bremers minne. När hon i *Hertha* (1856) presenterar direktör Falk, som i så många andra hänseenden bär Carl Fredric Bremers drag, sitter han med fötterna »lindade med flanel», rytande och domderande (s. 51). Även senare i romanen möter man honom i en liknande situation: »med ullsockor på fötterna och lidande av podager» (s. 154). När brorsonen en gång vågar opponera sig, hotar Falk honom med stryk: »*Mina fötter äro förbannat dåliga men mina händer äro gudskelov friska, och det skall du ännu få erfara*» (s. 53, kurs. här). Repliken är ju nästan ordagrant densamma som i komedimanuskriptet femton år tidigare, och den närmaste förklaringen är väl, att den återgår på patron Bremers älskvärda

³ Tankstrecken i citaten är författarinnans och markerar icke uteslutningar. Stavingen har normaliserats med undantag av författarinnans bruk av versaler, vilka hon stundom tycks använda i poängterande syfte.

⁴ *Lefnadsteckning*, ingående i *Fredrika Bremer. Sjelfbiografiska anteckningar etc.*, utg. af Ch[arlotte] Br[em]er. 1868. — I forts. citerad: Quiding.

talesätt. Liksom fallet är i romanen, återvänder dessa för en persons yttre starkt karakteriserande drag även i komediens fortsättning. I andra akten uppträder greven »stödd på sin käpp». Han avbryter vid ett tillfälle Madam Svensons svada med orden »— — — var inte så exalterad och så heroisk — det rister så i mina fötter». Han reser sig med möda ur stolen: »Aj! mina fötter! Den förbannade podagern», varvid Madam Svenson skyndar till hans hjälp, bjuder honom sitt stöd och med oändlig försiktighet leder honom genom rummet. Åter erinras man om direktör Falk i Hertha: »Stödd på den gamla trotjänarinnans arm och på en käpp, linkade direktören ut i matsalen» (s. 56 jfr s. 60).

I sina minnen från föräldrahemmet berättar Charlotte Quiding också, att fadern stundom fann livet på Årsta »för enformigt» och kände »behov av ombyte och förströelse». Han kunde då resa till staden på några dagar, dock ofta förgäves. »Mången gång» blev han under hela stadsvisningen sittande i våningen och kom hem utan att ha samtalat med någon människa (Quiding, s. 37). Detta är ju en situation, som starkt erinrar om själva uppräningen till komedin om Greve W:s förströelsebekymmer. Jag citerar inledningsscenen fortsättning. Emil och Magnus, grevens båda systemsöner gör entré:

Greven. God dag mina herrar!

Emil. Jag hoppas att Morbror sovit gott — — —

Greven. Då hoppas du förbannat orätt. — Jag har sovit som en stackare. — — — jag känner mig bli allt sjukare — — — ja, jag tror att den stora dagen allt mera nalkas. — — —

Emil. Morbror skulle icke tänka så där. — — —

Greven. Inte tänka så där? Så giv mig då någonting att tänka på som är roligare. Jag har kommit upp hit till Stockholm för att roa mig litet och jag leds här sen åtta dagar som en hund. Om ni vore litet roligare — om ni unga herrar tänkte på något annat än att roa er själva, om ni hade en tanke på att roa er gamla morbror, så kanske mätte han bättre. Men nu — när jag inte träter, så måste jag gäspa munnen ur led på mig. Jag skulle vilja betala något för en timmas nöje eller bara för ett gott skratt! —

Emil. Skulle inte Morbror vilja fara på operan i afton — — — man ger den nya baletten . . .

Greven. Slipper jag höra talas om de gamla upptågen! Av eklärering och lemonad har jag haft nog i mina dar, och hellre än att se era dansöser åbäka och vrida sig — hellre ser jag en hop gäsungar plaska i en damm. Har du ingenting bättre att föreslå så kan du låta bli.

Emil (avsides): Ah! Här är farligt både att tala och tiga. Gubben är svår i dag.

Greven. Nå min herr skribler, du som vill upplysa och förbättra världen — — — kan du inte hitta på något som gör den lite roligare —

Magnus. Skulle Morbror vilja höra läsas en dram som jag — — —

Greven. Nej tack du . . . nej tack! Nu vill jag ha ögonen uppe en stund. Kanske i afton, när jag vill sova. Gå emellertid mina unga herrar till era sysselsättningar och nöjen efter ni icke kunna roa mig.

Bakom replikväxlingen anar man mamsellerna Bremers bekymmer, när fadern emellanåt behövde roas. Sarkasmerna till Magnus, som »vill upplysa och förbättra världen» och som vänligt erbjuder sig att föredra en »dram» som han skrivit, har måhända gällt Fredrika själv. Hon brukade ju under ungdomsåren underhålla familjen med skådespel och liknande uppträden. — I dramats slutscen återvänder motivet: greven ger Magnus

i uppdrag att om provet, som man nyss låtit Adamson genomgå, »skriva en dram roligare än den du just uppvaktade mig med» — tydligen en anspelning på författarinnans föreliggande skådespel.

Den omiskännliga verklighetsförankring, som dramats upptakt röjer, gör det sannolikt, att även fortsättningen bygger på personliga minnen. I annat sammanhang har jag sökt visa, hur det stelnade, förtorkade, förfrusna är drag som ofta går igen hos de många fadersgestalterna i författarinnans fiktionskonst samt även i Charlotte Quidings porträtt av den tillknäppte, i sina vanor stelnade Carl Fredric Bremer.⁵ Med tanke på dennes sinnessjukdom i ungdomen förefaller det sannolikt att det här varit fråga om lynesdrag av psykopatisk natur. — I den följande scenen av dramat, där Doktor M. och Baron R. föres in, accentueras dylika tendenser också hos Greve W.:

Greven. God dag Doktor! Goddag R. Du kommer för att se om jag har mat till middagen — och ni, Doktor, för att höra hur det står till med min mage . . . Förbannat dåligt. — — — ingenting smakar mig — — ingenting har jag lust på — — —

Doktorn. Greven skulle ta sig litet motion, . . . fara ut i friska luften och se sig om i världen.

Greven. Fara ut — — på det era gemena stengator och rännstenar här i staden må taga av mig det lilla liv som jag har kvar! Se på världen — — — kära Doktor! — — jag är så mätt, — — så mätt på den — —. Och vad jag sett i den i femtiotta år! — — — till aptitsup för mig duger den icke. Och inte heller duger jag för den. Jag är gammal, utlevad, utledsen vid allt — — — ja vid själva livet. Kunde ni, Doktor, ge mig lust till livet, lust att leva — — så behövde ni ej ge mig piller för matlust, och piller för matsmältning, och droppar för att sova och allt sådant sat-tyg. Men som det nu är, kan Ni icke hjälpa mig, — och det finns ingen läkare som kan det, utom en — — den som gör alla andra överflödiga, och jag hoppas att han ej dröjer länge.

Doktorn. Greven har allt den där känslan av kyla i bröstet — — i hjärtat? — —
Greve. Säg av is, Doktor, av isvind som blåser genom både kropp och själ på mig. Men hur kan det vara annorlunda i detta ohyggliga land, där man ej kan få sig ett halvstop sommarluft, om det ock vore för pengar⁶, och i denna ohyggliga världen, där ingenting är varmt utom avund och hat. — — Bry inte ert huvud, Doktor, med några recepter för att uppvärma mitt hjärta, — — det var också varmt en gång men det har genomgått en alltför lång avkylningsprocess i världen. När min enda dotter, min Ida, dog — ty hon höll det varmt medan hon levde — men när hon lades i graven, det är nu tio år sen, då pressades den sista varma blodsdroppen där ur mitt hjärta och föll i hennes grav.⁷ Sedan har det förtorkat . . . stelnat . . . Man talar om att det skall kunna leva upp på nytt. Om så är — så torde det ske för mig när jag vilar i graven bredvid henne!

Baron R. Men min söta bror, man skall inte ta sakerna så melankoliskt. Du är ännu ung och — — Vassera, om jag hade dina pengar så skulle jag göra mig ett himmelrike alla dagar. Jag skulle ha de bästa middagar, de roligaste middags-gäster och . . .

Greven (gör en åtbörd av ledsnad och avsmak).

⁵ *Jaget och skuggorna*, s. 79 ff.

⁶ Charlotte Quiding, som i sin minnesteckning upprepade gånger framhåller faderns på en gång irriterbara och melankoliska lynne, yttrar bl. a. om hans tillstånd efter den långa utlandsresan på 20-talet: »Hans lynne blev med varje år mera tungt, dystert och retligt. Aterkomsten till Sverige och kölden där verkade ofördelaktigt på både hans lynne och hälsa» (s. 45, kurs. här).

⁷ Meningen rymmer förmodligen någon felskrivning.

För grevens sjukdom har doktorn — och här är det nog Fredrika själv som talar — endast ett effektivt botemedel: en vattenkur ur den källa som heter Barmhärtighet och Vålgörenhet. Men han talar för döva öron. Även greven har en gång varit ung och varmhjärtad, delat med sig och hjälpt — men han har blott rönt svek och otack. »Herre! Ni är läkare — och ni ser och förstår icke vilken sjukdom som suger mitt liv och gjuter galla i min livsdryck — — Ni ser ej att mitt sinne är sjukt av den värsta av all sjukdom som kan drabba en människa — förakt för Människan.»

Med vresig misstro accepterar greven i stället sin vän baronens förslag till botemedel: gycklet med professor Adamson.

Förmodligen får man väl inte helt identifiera skådespelets despotiske greve med Carl Fredric Bremer. Författarinnans avsikt har väl ursprungligen varit att skapa en fristående komedifigur, inspirerad av lustspels-traditionens hela galleri av grälmakare, hustyranner och misantroper. Vissa färgklickar har emellertid osökt erbjudit sig från närliggande håll, och måhända har sedan det ena draget givit det andra. Att porträttet så småningom i dess helhet blivit fatalt likt i denna första akt, liksom delvis i den andra, är det väl knappast någon tvekan om, och kanske var detta en av orsakerna till att hon kasserade dramat.

*   *
*
*
*

Efter inledningsscenerna träder Greve W. i bakgrunden. Han spelar åskådarens roll under driften med Adamson och har under hela andra akten endast ett par kortare framträdanden. I helfigur möter man honom först vid tredje aktens början.

En pelare-rotunda öppen åt en trädgård i dess majskrud av blommande träd och växter. Agnes i en elegant vit morgonklänning inkommer stödd på grev W...s arm. Han synes upplivad; hon svag och sorgsen.

Greven. Vad våren är härlig — och vilken skön dag ... Äntligen ha vi varm luft! jag känner mig helt varm, helt upplivad — — — Men hur är det med min lilla snödroppa här — — — hänger jämt huvudet. Se så min flicka lilla lyft upp det — — — lukta på den här hyacinten (ger henne en blomma) och se dig omkring mitt barn — — — är här icke vackert?

Agnes. Ja ... jag tror det ... men ... min far är i fängelset ...

Greve W. Har jag icke lovat dig att han skall komma därur snart och har du icke lovat mig att vänta tåligt, och inte fråga och inte oroa dig! — — — Om du inte håller ord så måste jag banna dig!

Agnes. Ack gör det icke! Jag blir då ännu ängsligare än jag redan är.

Greven. Du är en liten höna ... som slokar på huvud och vingar vid det minsta.

Agnes. Förlåt mig, — jag skall snart bli glad — — — när jag får se min far åter — — — när jag får komma till honom igen — — — i vårt hem i Västergyllen.

Greven. Du vill således icke stanna hos mig Agnes?

Agnes. Nej — — — ack Nej (gråter)

Greven (allvarsamt). Du kan således icke aldrig så litet hålla av mig?

Agnes. Hålla av er litet? Nej — — — icke litet — — — mycket! (lutar sitt huvud med barnsligt behag till hans axel. Han ser på henne länge och kysser hennes panna).

Greven. Vet du Agnes att du är lik den dotter jag förlorat, min Ida! — — — När du är nära mig känner jag mig yngre — — — lyckligare — — — det är som om någon vårvärme hade kommit igen i mitt hjärta. Och du säger att du kunde hålla av mig ... och du vill ändå icke stanna hos mig som min dotter?

Vad som genast slår en är ju, att greven i denna akt — och det gäller inte blott den nu anförda scenen — är en helt annan person än den brutale despoten från inledningsscenerna. Man har svårt att tro på denna förvandling under loppet av några dagar, ja överhuvud på de båda figurernas identitet. I ett hänseende är de dock mycket nära sammanvuxna, nämligen i författarinnans egna ambivalenta känslor gentemot fadern och hans minne. Hon hatade honom — och hon älskade honom. Temat faderdotter, sådant det varieras genom hela hennes berättarkonst, tar gestalt stundom i hätska konfliktsituationer, där benhård gammalmansdespotism står mot ungdomligt trots — stundom åter i innerliga ömhetsförhållanden, där den erotiska lidelsen ej är långt borta. Fäderna i hennes roman-konst kan vara »busar» som direktör Falk eller idealgestalter som lektor Norrby. Ofta har man ett starkt intryck av att hon i dagdröm och fiktionkonst sökt ersättning för den fadersömhet som hon i verkligheten förgäves hungrat efter. Hon tecknar fäder vars kärlek till sina döttrar övergår alla gränser, eller hon frossar i försoningsscener mellan fäder och döttrar som länge levat på krigsfot. Själva det mannaideal, hon drömmer om, bär också i stor utsträckning faderns drag av »metallisk» styrka och hårdhet. Hon skildrar gärna hur unga flickor överger en jämnårig man för en gammal. Själv deklarerar hon en gång i ett brev, att »gubbar» eller äldre män alltid varit farligast för hennes hjärta.

Med skäl kan man tala om fadersgestaltens janusansikte i Fredrika Bremers fiktionkonst, ett janusansikte som träder oss till mötes i porträttet av Greve W. Liksom Fredrika Bremer själv slets mellan hatdröm och kärleksdröm, uppgörelser med skräckminnena och fantasilek kring fadersidealet, så har den brutalt vresige despoten från inledningsscenerna förvandlats till den kärvt ömme beskyddaren, mot vars axel Agnes i barnslig trygghet lutar sitt huvud. I aktens fortsättning blir det också han som med fast och vänlig hand löser alla konflikter och ordnar till det bästa för samtliga dramats huvudpersoner. »Ni talar som om ni vore Vår Herre själv», utbrister beundrande den gamla trotjänarinnan i avslutnings-scenen. Det var detta fasta och trygga stöd, som Fredrika Bremer i sina många stunder av vankelmod och inre »kaos» längtade efter, och som hon krävde av mannen.

När Greve W. frågar Agnes, om hon inte skulle kunna hålla litet av honom och hon med ömhet bejakar frågan, väntar man sig närmast en friarscen. Kanske var det grevens porträttlighet med fadern, som kom författarinnan att hesitera — det är »som dotter» han vill behålla Agnes i sitt hem. Hon å sin sida är ju bunden av kärleken till sin egen far, men konflikten uppklaras snabbt på ett sätt som för Fredrika Bremer måste ha varit en önskelösning. Agnes utrustas med tvenne fäder, den ene mäktig och stark »som Vår herre själv», den andre älskvärt hjälplös i de jordiska realiteternas värld och hänvisad till dotterns moderliga omsorg. Till yttermera visso antydes möjligheten, att hon omsider skall begåvas med en luttrad och ödmjuk äkta man.⁸

Emellertid kompliceras den dubbelbottnade fantasileken ytterligare därav att också Professor Adamson vid dramats slut finner trygghet under grevens beskyddande hand — och även Adamson är en person som står författarinnan mycket nära.

⁸ Beträffande förebilden till Greve W. jfr *Tillägg*.

4.

Vid sidan av Greve W. är givetvis Adamson styckets intressantaste figur. Författarinnan framhåller, att han lånat drag från »Fieldings Mr Adams» — alltså den berömda lantprästen i *The History of the Adventures of Joseph Andrews, and his Friend Mr. Abraham Adams*. Själva impulsen till porträttet och till en av dramats episoder har hon också otvivelaktigt fått från detta håll. När man i romanens första bok (Ch. XV, jfr Ch. III) gör Mr. Adams' närmare bekantskap, är han på resa till London för att söka publicera tre volymer predikningar under förhoppning, att de skall inbringa honom en anseelig penningssumma och hjälpa honom till rätta i bekymren för hans stora familj. Under resan får han dock nedslående underrättelser om Londonbokhandlarnas intresse för dylika publikationer och till råga på allt upptäcker han en dag, att han glömt predikningarna hemma. På ett värdshus har han stött samman med sin unge skyddsling och församlingsbo Joseph Andrews och tillsammans med denne anträder han nu återresan. Under denna inblandas de båda vännerna i en mängd intriger och äventyr, som upptar större delen av romanen. Bl. a. blir Mr. Adams en gång inbjuden till middag på ett lantgods, där man grovt driver med honom (Book III, Ch. VII) — en episod som tydligt inspirerat gyckelscenen i första akten av Fredrika Bremers drama.

De utmärkande dragen hos Fieldings lantpräst är hans stora klassiska lärdom, hans glömska och tankspriddhet, hans permanenta penningknipa och först och sist hans godmodiga älskvärdhet och absoluta rättrådighet. Så långt har Fredrika Bremer följt förebilden. Emellertid är Mr. Adams också utrustad med andra drag, som hennes professor helt saknar: ett temperament, en handlingskraft, en beredvillighet att snabbt ta till käppen eller knytnävarna, som alltid gör honom till medelpunkt i romanens växlande rad av slagsmål och äventyr. Med utgivandet av sina predikningar har han heller ingen annan avsikt än att bereda lättnader åt sin fattiga familj. Mitt i all sin naivitet och tankspriddhet står han med fötterna på jorden på ett helt annat sätt än Fredrikas professor.

Mer än själva de yttre konturerna till komedifiguren och hans situation har Fredrika Bremer heller inte lånat från Fieldings roman. Det är tydligt, att professor Adamson snart nog börjat leva sitt eget liv i hennes fantasi; hans konflikter har utvecklats ur sina egna förutsättningar. I viss grad har dock figuren härvid hämtat drag från ett ansikte i författarinnans egen omgivning. Vid skilda tidpunkter omnämner hon i sina brev — alltid med värme men gärna också med en viss raljans — professor Sven Petter Ågren och den världsförbättrande »Allmänna uppfostringslära», som han i årtionden sysslade med men aldrig fick färdig. Hans idéer, konstaterar hon våren 1834, »äro tunga av kategorier i vilka de äro inlästa, men han är så god och så varm för Mänskligheten, så strävande för den» (Brev I, s. 279 f.). I november 1841 — kort efter brevtalandet om den adamsonska komedien — berättar hon för fru von Koch, att hon bläddrat i »Ågrens stora opus» och börjat misstänka, att det är skrivet icke för vanliga människor utan »bara för Ågrenar». Efter några exempel på hans monstruösa terminologi tillägger hon: »Kanske ligger en skatt av vishet i botten: men ack! varför är den så höljd av

kant och kullersten? Kunde hjärtat skriva skulle Ågrens prosa vara himmelskt klar och skön» (Brev II, s. 165).⁹

Vad som först och sist gör Fredrikas komediprofessor intressant är dock, att hon blåst liv av sin egen ande i figuren. En människa, som sedan ungdomen grubblat över tillvarons lidanden, sökt en räddningsväg för en pinad mänsklighet och till sist under glödande hänförelse trott sig finna en dylik väg — denna människa befinner ju sig i samma situation som Fredrika Bremer själv. Särskilt aktuellt var problemet för hennes del just hösten 1841, då hon driven av obetvinglig förkunnariver skrev sin »Anti-Strauss», som i sin tur blott var ett fragment av den stora självbekännelsen, hennes »testamente» till en lidande och förvirrad värld. Dubbelperspektivet på broschyren förklarar vissa förskjutningar i komediplanen: enligt brevet 6/11 skulle Adamson söka förläggare för »föreläsningar emot Strauss», i det färdiga manuskriptet har detta bytts ut mot det stora världsförbättrarprojektet.

Fredrika Bremers exalterade hänförelse under arbetet på *Morgonväkter* uteslöt inte stunder, då hennes nyktra självkritik satte in och hon anade det fantastiska i hela företaget. Efter att i brevet 6/11 ha skildrat det »rus», under vilket broschyren sett dagen, bekänner hon, att hon senare i lugnare sinnesstämning häpnat över sin djärvhet och tvivlat på arbetet. »Men jag går till manuskriptet, läser några sidor och jag — blir förtjust, och slår ihop mina händer av glädje och räcker dem ut jubilerande mot dig, min lärare, och upp till Gud i himmelen.» »Säg mig nu min bästa Böklin: är jag klok eller är jag galen? Ty någon medelväg tror jag här icke gives» (s. 153, kurs. här). Är det en tillfällighet, att samma brev också skisserar upp lustspelet om Strauss-bekämparen Adamson? Den självvirkiska situationskomiken låg alltid nära till för Fredrika Bremer.

En fråga, som här inställer sig, är ju när komedien egentligen skrevs. Den måste i sitt nuvarande skick ha kommit till någon tid efter brevet av 6/11, enär hon ju hunnit lägga om den ursprungliga planen och låtit professorns Straussföreläsningar ersättas av det mer vittfamnande världsfrälsarprojektet. Ett alternativ är, att den utformades redan under senhösten 1841. Manuskriptet till *Morgonväkter* var färdigt och avsänt till Böklin för granskning. Hon hade tid att syssla med något annat. Å andra sidan upptages hennes brev under november och december så starkt av arbetet på operatexten *Blenda*, som hon akt efter akt fullbordar och skickar Adolf Lindblad, att det får anses osannolikt, att hon samtidigt hunnit fullborda komedin med dess 56 tättskrivna sidor förutom omarbetningar¹⁰ på lösa ark. Under januari vistades hon sedan i Stockholm, upptagen av korrekturläsning på *Morgonväkter* och andra utgivningsbestyr — jämte ett ganska livligt umgänge med vänkretsen. Det förefaller därför troligast, att hon först någon gång efter återkomsten till Årsta i mitten

⁹ Kommentaren till brevupplagan påpekar, att Ågren förmodligen inspirerat en av bifigurerna i Hertha — professor Methodius, som aldrig blev färdig med sitt väldiga verk om systemet för mänsklighetens lyckliggörande (Brev, II, s. 547, *Hertha*, s. 224 ff.).

Möjligen har också Atterboms älskvärda Swedenborg-karakteristik, som Fredrika Bremer gjorde bekantskap med under senhösten 1841 (Brev, II, s. 174 ff., jfr 172 f.) bidragit vid porträttets utformning. »Economia Celesta» (ibland ändrat till »Harmonia Celesta») klingar i varje fall swedenborgsakt.

¹⁰ Dessa, av vilka flertalet är skrivna på annat papper och med något förändrad handstil, kan dock härröra från någon senare bearbetning.

av februari tagit upp komediplanen till utförande. För det sistnämnda alternativet talar dessutom vissa paralleller mellan en av komediscenerna och ett par brev från våren samt framförallt det faktum, att dramat tycks spegla författarinnans reaktioner inför presskritiken av *Morgonväkter*. Tänkbart är också, att komedien utformats vid en ännu senare tidpunkt men griper tillbaka på situationen under vinterhalvåret 1841—42, då den ursprungligen skisserades.

Fredrika Bremer hade skrivit *Morgonväkter*, driven av ett obetvingligt behov att förkunna och lyckliggöra, att dela med sig av en jublande rik inre övertygelse. Hon hade arbetat under säregen exaltation, känt sig ledd av en främmande högre makt. Ingen skrift av hennes hand har legat hennes hjärta så nära, bekänner hon i ett senare brev. Chocken måste ha blivit hård, när recensionerna under vårvintern började komma. Även vännerna var reserverade. Och från andra håll haglade spydigheterna. Framförallt måste det ha varit en skärseld att läsa — och vänta på! — Almquists jätteartikel i *Aftonbladet*, *Strauss, evangelierna och Mamsell Bremer*, som började den 28 februari och sedan fortsatte i sex nummer av tidningen med slutet den 7 april. Almquist försummar inte att understryka, att Fredrika Bremers virriga skrift — dess enda förtjänst är att den vittnar om ett innerligt gott hjärta — i och för sig icke är värd någon längre anmälan men kan brukas som utgångspunkt för en teologisk diskussion. Hans spefulla giftigheter går emellanåt på person. Han antyder, att författarinnan är redskap för tidens »obskuranter» men i sin allmänna vimsighet icke har detta klart för sig. Han driver med bokens titel: Fredrika Bremer har kommit upp något yrvaken på morgonen och råkat se solen i spegeln i stället för genom fönstret osv.

En snärt, som förmodligen också tog, var en lång insändare i *Dagligt Allehanda* den 16 mars, vilken bland andra beskheter mot boken påtalade dess anspråksfulla ton. Författarinnan tycktes övertygad om »en gudomlig sändning lik den Orleanska Jungfrun».

Upprepade gånger diskuterar Fredrika Bremer angreppen i sin korrespondens. De rubbar inte hennes övertygelse och hon låter sig inte nedslås. Hon äger inom sig något som »styrker och upplyfter» henne. Å andra sidan erkänner hon, att det »vore affektation att förneka», att åtskilligt berört henne smärtsamt. Hon klagar över den ringa förståelse, som skriften rönt. Och hon är bitter över »oärligheten» i Almquists angrepp — han måste ha skrivit mot bättre vetande. Själva det faktum, att hon så ofta för saken på tal vittnar om att kritiken rört vid känsliga punkter (Brev II, s. 202, 215, 221 f., 230 f., 233 ff., 242).

Mot denna bakgrund kan man nu ställa gäldstuguscenen i komedien om Adamson. Professorn, som vi senast mötte i uppträdet inför det förnäma sällskapet, vars blodiga drift han till sist genomskådade, sitter i ett ensamt rum med nakna väggar, möblerat endast med en stol och ett bord. Han »synes ha kämpat med sig själv» och han yttrar i det han stiger upp:

A. Nej! De skola ej nedslå mig! Nej! De skola ej göra mitt hjärta försagt. Om hela världen ställer sig mot mig skall jag ändå stå upprätt. Föraktad ... försmädd ... förlöjligad ... fattig ... fången ... skall jag ändå vara lycklig! Ända rik! Hur underbart! Vad människan är stor ... vad hela världen förmår litet över

hennes när hon bär inom sig sin värld . . . sitt rike. Och dig har jag ännu min rena vilja och dig . . . dig min *Economia Celestis*¹¹! Min skatt . . . min glädje (kysser den himmelsblå boken) dig har jag — och med dig himlen!

Det är underligt! — jag tycker att jag aldrig känt mig så fri som nu — — — här i det fuktiga mörka fängelset — — aldrig har jag haft ljusare tankar, aldrig känt mig så stor — — — så mäktig. Det är väl för det jag kan säga: jag är en stackars föraktad fånge — och jag har i mitt bröst, i min hand — — — vad som kan välgöra världen. Jag är fattig — — och jag kan och jag skall göra alla mskor rika. Jag är i fängelse och jag är — — — samhällets befriare. Ser Ni — — — det är stort det. Och de som nyss gäekat, hånat, förlöjligat mig — — Ni mina fiender . . . O! jag skall även välsigna er, välgöra er med eller mot er vilja. I skolen ej undkomma min hand. Även för er har jag tänkt, arbetat, skrivit här — — —

Min *Economia Celesta* skall även omfatta er. Ack! Jag mär så väl! Mitt hjärta blir så stort och varmt — — — det är mig nästan gudomligt till mods. Huru kan man vara så lycklig på jorden? (Paus) Och har jag väl rätt därtill — — när jorden ännu ej är lycklig? Har jag väl rätt därtill när mitt barn min Agnes lever i sorg över mig — — sorg och fattigdom? Nej, jag har ej rätt därtill — — men jag kan icke hjälpa det — — — fängelsemurarnes tryckning ha låtit evighets-tankarna — de himmelska vattnen springa upp — — förskjuten av människorna känner jag först rätt hur jag är deras vän. Och nu först kan jag rätt känna att min kärlek till dem är ren; först som fånge kunde jag kalla [?] mig en fullt fri medborgare i den sanna frihetens rike. Och så vill jag här åter arbeta för er kära medmänniskor. Nu vill jag sätta mig ned och skapa för er något rätt skönt och glädjefullt. Och medan jag arbetar för er befrielse kan jag tåligt avvakta stunden som skall befria mig. Den kan ej dröja — — — Gud är god och hans kraft verkar i världen — — — hans sändningabud skola hitta även till mig — — Vad? Nycklar slamra — — — man öppnar min dörr? Skulle de vara här redan? Det var nästan skada. Jag skulle just nu ha kunnat skriva någonting så vackert!! . . .

Punkt för punkt återger monologen tankar och känslor, som man detta vinterhalvår möter i Fredrika Bremers brev. Lovsångerna över ensamhetens inspirerande makt är där ett ständigt upprepat tema. Man kan exempelvis välja ett brev till Tegnér den 9 mars: »Emellertid sitter jag så ena här, som någonsin fordom *en eremit i sin cell; sitter så sedan månader och är sedan månader lycklig.*» Det gäller, fortsätter hon, att skapa en egen värld inom sitt eget bröst. Där kan man göra upptäckts-resor och hemföra skatter till fäderneslandet — »*om än detta fädernesland sedan skulle slå våra händer i bojar till tack!*» (Brev II, s. 205, kurs. här). — Eller ett brev till Böklin den 24 april, där hon diskuterar angreppen på *Morgonväkter* och så småningom kommer in på sitt eget sinness tillstånd: »Glädje! O ja! Sådan har jag, som man icke lätteligen nu mer skall taga ifrån mig . . .» Och hon talar om »denna ande, som — — — skapar inom mig i njutning och i smärta, och vars makt jag aldrig lärt bättre känna än under *denna tid av en enslighet, som knappt fången i sin cell har större (ehuru han visserligen ej har den så angenäm)*». (Brev II, s. 230 f., kurs. här.)

Brevet fortsätter med att skildra »den livets fullhet», den sällsamma »livsstegring», som hon upplevt under sitt enslingskap. Hon har i känslor och tankar erfarit »vad som ej kan beskrivas, vad jag ej skulle tillåta mig att så för mig själv leva och njuta, om denna njutning icke vore grunden för min verksamhet för andra». Alltså samma självanklagande fråga som

¹¹ Titeln på arbetet växlar något i manuskriptet.

i dramat: har jag rätt till denna lycka? — och samma svar: lyckokänslan hör oupplösligt samman med arbetet för andra.

Det är medvetandet om en sällsamt rik inre värld, som hjälper den stackars professorn till oberoende av smädare och vedersakare, liksom författarinnan själv i ett brev av den 10 april konstaterar, att angreppen på hennes skrift aldrig tränger riktigt djupt: »Jag bär inom mig något som styrker och upplyfter mig...» (Brev II, s. 221.) Ja, det förefaller, som om hon när hon utformade fångens monolog, helt hade glömt, att hon skrev på en komedi. Hon ger utlopp åt sin egen sinnesstämning vid en tidpunkt, då det dyrbara hon ägde och ville skänka mottogs med likgiltighet eller öppet hån.

* *
*

Nycklar skramlar i celldörren och dramats intrig börjar åter spinna. Grevens budbärare kommer in, berättar om Agnes oroande situation och ställer villkoren för professorns friköpande. Denne ställer sig till en början avvisande.

Flor. Ni måste då ej ha förstått mig. Jag tillbjuder er frihet och tillfälle att göra ert verk bekant och era medmänniskor lyckliga — att få er stora samhällsreform utförd.

Ad. Jo jag förstår. Mitt verk skulle bli en annans — — — världen skulle bli lycklig — — — min dotter — — er vän — — alla; och jag — — jag skulle bli — *intet*, stoft — — — aska — — — Jag förstår mycket väl.

Flor. Det vill säga att ni skulle uppoffra er egen fåfångliga ära för det allmännas väl. Herr Professor! Ni är en gammal man och jag är en ung; — men jag tillstår att er tvekan förundrar mig, och synes mig föga värdig en filosof.

Ad. (uppprusande) Ni förundrar er över mig! Och vem är ni unge man för att ha rätt att döma över mig? Vad har ni gjort? Vad har ni försakat och offrat för ert släkte. Hör mig! (med stigande häftig rörelse) Har ni en gång känt en tanke, en åsikt dagas i er själ vid vilken Ni måst säga er: Det är ett Guds verk? Här dagas hans sanning över mänskosläktet. Har ni sedan kämpat med denna sanning för att överväldiga den, för att göra den fullt till er egen, kämpat med den under tvivlets natt, under tusen spökens hot — kämpat som Jakob kämpade med Gud till dess morgonrodnaden uppgick och han blev välsignad, och det verk han hade att utföra gick upp för honom klart och allt upplysande som solen. Har ni sedan levat för detta verk Natt och dag år ut och år in — — Har ni närt det såsom en moder ammar sitt barn — — — har ni offrat för det dagens nöjen, Nattens ro, er trygga ställning i samhället . . . ert säkra bröd — — har ni för detta lidit hån och spe av era likar — — har ni för detta lidit brist och nöd — — nej mer! Har ni sett ert enda barn lida brist och nöd — emedan Ni blott kunde arbeta för detta brödlösa verk — och har ni gjort allt detta av kärlek för Människorna, för era likar — för att de må njuta frukten av era mödor — — för att de må bli lyckliga! Aek! är det då underligt om man då vill, om man hoppas, om man tänker: människorna som jag så älskat — de skola en gång älska mig litet igen; och när jag är död — — när den hand som arbetat för dem är stoft — så skola de välsigna den — — — Mödrarna skola lära sina barn att stamma mitt namn och säga: han var vår bästa vän! frid över hans minne! — — — Unge Man! Jag bekänner det. Denna tanke har varit mitt livs bästa tröst. Den har måttat mig när jag var hungrig — — — den har hugsvalat mig när jag var trött — — — den var mig ett ljus i mina sömnlösa nätter — — och när mitt huvud brände av mycket tankar och mycket arbete, då kom den som en duva av himmelen och fläk-

tade med sina vingar mitt bröst — — — den kom som en frisk daggig krans och lade sig kring mina tinningar! Och — — — nu — — — nu begär ni att jag skall rycka den bort — — — att jag skall lämna mitt arbete, min oskyldiga ära, mitt framtidshopp åt en annan — och gå levande ned bland de döda och glömda, hånad, föraktad — förtrampad — — — Ja ni vill att detta förtrampade hjärta — — — skall ännu låta sig vidare förtrampas, förtryckas — — — att det ej [skall] få låta Människorna innan det brister känna sitt varma pulsslåg, låta dem veta huru det kan förlåta, älska, vedergälla gott för ont. O! min fångelseglädje! du skulle då ock vara en villa — — — ett dåraktigt hopp. Man vill ej blott tillintetgöra mig som författare — — — man vill även tillintetgöra mig som människa. Man har sagt om mig: han var en galning. Nu skall man även säga: han var en stackare! — — — Och hur skall jag bära det — — — när jag lämnat ifrån mig min tröst — — — min skatt — — — min styrka — — — min *Economia celesta* — — — mitt uppenbarade jag — mitt bästa sällskap — — — min käraste vän! (han trycker manuskriptet till sitt bröst) Nej — — — Nej! jag kan icke! (paus).

Flor. Jag skall ej yrka vidare. Ni vet nu allt — — — allt vad Ni har att vänta — — — och att — — — befara.

Ad. Stanna! Vänta! — — — gå inte ännu! Min dotter får ej gå förlorad. Min herre! Var barmhärtig! — — — befria mig utan villkor! Låt mig få rädda mitt barn! — — —

Flor. Skriv under detta papper och lämna i mina händer den där blå boken och — — ni är genast fri.

Ad. Det är förfärligt — — — ingen utväg! — — — Vänta ännu vänta — — — (avsidet i det han torkar svetten ur pannan) O detta var ett svårt prov! Gud hjälpe mig. (paus) Men för vad är det jag så strider? — — — för mitt namn! för min ära! Dotter! Mänsklighet! kan jag ej offra dem för er! — — — jag känner att jag bör det — — jag bör det! (går ångestfullt fram och åter, stannar och sammanknäpper sina händer) Eviga sanning! Du som jag dyrkat — — som jag vill tro att jag dyrkat och älskat över allt — — — styrk mig vid offret av mig själv! Styrk mig när jag går att — — — bliva *intet*. (med bestämdhet till *Flor.*) Herre jag är färdig! Jag skall göra — vad ni vill.

Ehuru man här befinner sig mitt inne i storyns intrighärva, igenkänner man tydligt författarinns egna upplevelser: en sanning som blixtrikt anas och sedan under stor möda långsamt klarlägges. Även bildspråket är djupt personligt: dagning, morgonrodnad, soluppgång — jag har i annat sammanhang visat, hur dessa bilder under stark affektbetoning oupphörligt upprepas i hennes brev och skrifter.¹²

Fredrika Bremer hade också förutsättningar att leva sig in i den konfliktsituation, som komedien gestaltar. Hennes osjälviska kallelsemedvetande var förvisso höjt över allt tvivel. Men på djupet av hennes väsen fanns även en icke ringa ärelystnad, särskilt accentuerad under hennes ungdomsår. En av de grundläggande konfliktsituationerna i hennes liv hade ju varit fula ankungen-problemet. Hon hade upplevt den missanpassade människans hunger efter kompenstation och gemenskap, under medvetande om egna dolda kraftkällor. Hon var väl förtrogen med den kärleksfattiga människans dröm om att en gång älskas för sitt verks skull. Vaken självakttagare, som hon var, måste hon stundom ha frågat sig, hur stor andel denna hunger och denna dröm hade i hennes gärning som förkunnare. I komedien har hon lekt in denna fråga och tydligen blivit alltmer personligt engagerad. Adamsons konflikt är utan tvekan gestaltad med djup och äkta lidelse.

¹² *Jaget och skuggorna*, s. 172 ff.

5.

Scenen på gäldstugan avslöjar omisskännligt författarinnans eget engagemang i dramats huvudroll. Man kan fråga sig, i vad mån hon är med även i figurens övriga upplevelser. Gyckelscenen i det »filantropiska samfundet» kan ju mycket väl vara en förtäckt symbol för hånet mot *Morgonväkter*. Men det förefaller också, som om djupare skikt i hennes sjäsliv här funnit uttryck. När professor Adamson gör sin entré i det höglärda sällskapet, vars stormästare är Greve W., får han veta, att han måste iakttaga vissa av samfundets ceremonier. Först skall han göra reverens för stormästaren — tre bugningar, varefter han skall avlägsna sig baklänges. Sedan hälsningen är överstökad och han är på väg bakåt, sticker någon fram en fot. Adamson snubblar och är nära att falla omkull. Här efter kommer nästa nummer:

Baron R. O! Man hör att ni verkligen är en av världens vise. Er stora själ kan allt uppskatta och allt omfatta. Ni torde då vilja avlägga ert första prov i den ädla — danskonsten — — —

Ad. (förskräckt) Danskonsten? — — — men min bästa bror! — — —

Baron R. Jag är övertygad att ni skall bestå provet med heder — — — Ni har stora anlag för dansör det ser jag tydligen, och med en liten undervisning. — — —

Monsieur Chassé! För fram vår värde broder och låt honom framför stormästaren göra några attituder och pirouetter! — — —

M. Chassé. Tillåta mig! (för Adamson fram mot Greven och säger) Ena ben i vädret! — — — armar utsträckta! — — — vara Cupido — — — moi Venus — — — bättre bättre — — —

Ad. Aj — — — Aj — — — Nej — — — det går omkull — — —

(Tumlar omkull med M. Chassé under sig.)

Chassé (som kommer upp och hjälper opp *Ad.*) Uf — — — de var en björn till Cupido — — — halvdöd av embrassaden, Allons! de vara olyckligt! — — — Allons komma opp och börja om igen.

Ad. (allvarsamt) Nej jag tackar! jag börjar inte om igen. Det här kan vara mer än nog.

Chassé. Eh, pirouette! pirouette! Göra pirouette först! Går inte an eljest!

Chorus av de andra herrarne: Ni måste göra pirouetten, pirouetten ännu!

Ad. Nej mina herrar. Jag är ingen pirouettör och ingen dansör heller — — — utan nu sätter jag mig ned och det får herrarna inte ta illa upp — — — jag är en gammal man. Jag sätter mig och tänker bli sittandes.

Baron R. (som gör tecken åt v. Rüben, som går sakta bakom *Ad.* och fäster en liten svärmare vid hans rockskört) Min förträffliga vän — — — jag hoppas ni inte tar illa upp att även ni måste gå igenom de vanliga skämtsamma preludierna innan vi företaga allvarsammare värv — — —

Ad. (godmodigt) Nej — — — tro icke att jag blev ledsen åt min kullerbytta — — — men — — — var god och bed den där herrn sitta ner, han ser mig alltför danslustig ut och jag bekänner att jag ej har minsta lust eller talang för dans, och har haft mer än nog av första försöket.

(Rüben tänder på svärmaren som smäller av. Adamson flyger opp med ett rop av förskräckelse och dansar och skuttar liksom galen runt omkring teatern medan svärmarn fräser och gnistrar bakom hans rygg.)

Herrarne (utom Greven) applådera och skratta ropande: »Bravo! Bravo! Ni är den bästa dansör — — — den bästa pirouettör i världen! bravo!»

Scenen är den enda i dramat, som kommit till under direkt inflytande från Fieldings roman. Under sin återfärd till hembygden råkar Mr.

Adams och Joseph vid ett tillfälle komma in i ett jaktsällskap, vars ledare efter diverse äventyrligheter inbjuder dem till middag på sin gård (Book III, Ch. VII). Mr. Adams blir här föremål för grovt gyckel. Man drar undan hans stol, så att han sätter sig i golvet. Man lockar honom att uppträda i en scen, där han får föredra en av sina predikningar — och till sist hamnar i en vattentunna m. m. Bland annat uppträder också en tysk dansmästare och söker på bruten engelska invitera honom till en menuett. Medan prästen energiskt vägrar och till sist försöker värja sig med knytnävarna, är någon framme och fäster »a cracker or devil» vid hans rock samt tänder på. Prästen börjar förfärad hoppa omkring i rummet under åskådarnas jubel »... who declared he was the best dancer in the universe».

Fredrika Bremer har alltså här ganska ogenerat brandskattat romanen. Å andra sidan får scenen med dansmästaren hos henne en helt annan prägel i och med att den stackars professorn verkligen gör ett hjälplöst försök att dansa och snart nog drumlar omkull. Vidare är episoden infogad i ett sammanhang som helt saknar motsvarighet hos Fielding: först efter dansprovet kan Adamson få göra sin stämma hörd och utveckla sina märkliga reformplaner.

Man kan fråga sig, varför just denna episod i romanen satt Fredrika Bremers fantasi i rörelse, och svaret är förmodligen, att den på ett eller annat sätt associerat till något centralt personligt. Läser man scenen i komedien med hennes barndoms- och ungdomsupplevelser som bakgrund, undgår man knappast ett intryck av ångestfärgad »examensdröm». Man erinrar sig Charlotte Quidings skildring av flickorna Bremers dagliga morgonningning inför modern, som vid dessa tillfällen brukade sitta vid sitt kaffebord »... och betraktade oss noga under vår gång från dörren fram till henne. Hade vi då gått illa, så måste vi gå tillbaka till dörren och göra om promenaden.» Den stackars Fredrika misslyckades vanligtvis och hade för den skull »många svåra och ledsamma stunder» (Quiding, s. 5). Eller man kommer att tänka på Charlottes skildring av danslektionerna för »en utmärkt dansös vid kongl. teatern», som två gånger i veckan kom hem till familjen. Charlotte fann det roligt, men Fredrika var så svag, att hon ofta höll på att falla omkull då hon skulle »niga i alla de fem ställningarna». Saken förbättrades väl inte av att »granna steg och hopp» vid denna tid var högsta mod i kadriljen (Quiding, s. 26 f.). Förmodligen fick väl flickorna Bremer också någon gång »dansa upp» inför föräldrarnas mönstrande blickar.

Misslyckandet på dansgolvet skymtar flera gånger i Fredrika Bremers berättarkonst. Man kan erinra om Petreas bal i *Hemmet* eller Sofia Adelsans mardröm — en kadrilj där hon har att figurera framför den kyligt granskande styvmodern — i *En dagbok*, delvis skriven under vinterhalvåret 1841—42. Eller en liten detalj i skissen *Vid 40 år* från samma tid — bland medelålderns fördelar noteras bl. a.: »ej mer behöver du dansa när du vill sitta» (*Fredrika Bremer, Sjelfbiogr. ant. etc. II*, s. 12).

Att innan man accepteras, innan man får göra sin stämma hörd och bära fram det dyrbaraste ens hjärta rymmer, nödgas avlägga ett prov — i danskonst! Ehuru komediscenen i sina detaljer inte direkt bär drömmens prägel, ger den som helhet drömbildens groteska förtätning av författarinnans ödesdigra ungdomskonflikt. Det personligt upplevda accen-

tueras ytterligare av att provet avlägges inför stormästaren med käppen och de sjuka fötterna!

* *
*

Har komedien om Adamson, som jag finner sannolikt, kommit till någon gång under våren 1842, så måste det ha varit frestande för författarinnan att fläta in ett motangrepp mot hennes argaste vedersakare i tidningsspaltarna. Den kärleksförbindelse grevens systerson erbjuder Agnes anspelar uppenbart på det går an-evangeliet.

Emil. Giftermål ... mitt söta barn ... ser du ... det är en gammal ... en avlagd inrättning i vissa förhållanden. Nu för tiden ha vi andra bruk. Nu fatta vi hjärtats heliga dragkraft — själens heliga sympatier som det egentliga äktenskapet. Vi förena oss i dem, och bliva Man och hustru utan att bruka de där gammalmodiga ceremonierna. Det är ju en gång ett kärlekens och frihetens förbund. Vi bindas av intet ... utom av våra egna viljor; men detta hindrar icke att vi ej kunde binda oss — för evigheten. Är detta icke skönt och stort min älskade? Så synes vi svära varann trohet du flyttar till en boning som inretts åt dig och jag blir din beskyddare — och vi förakta världens prat och omdömen! Vi skola leva lyckliga för oss allena — du min jag din! Förstår du mig min älskade?

Agnes vill till en början inte tro sina öron, hon ber den älskade säga att han skämtat, att hon helt missförstått honom. Plötsligt faller dock fjäll från hennes ögon: »Men vem talar jag vid ... ack Ni är Greven ... Ni är den rike mannen ... *ormen*» (kurs. här).

En detalj är här av intresse. I sin fina och klarläggande studie *Beata Vardagslag och Richard Furumo (Edda XXV 1926)* har Algot Werin behandlat relationerna mellan Almquist och Fredrika Bremer och därvid framhållit ambivalensen i hennes inställning. Det finns något hos Almquist som irrationellt tjusar henne, samtidigt som hon tar avstånd från hans karaktär och idéer. Bl. a. skyntar detta i skissen till Olofgestalten i *Blenda* — den danske prinsen som Blenda irrationellt dras till men nödgas mördas. Werin påpekar, att Lindblad i Olofporträttet känt igen Almquist. Olofs mest utmärkande drag är »skallerormsblicken», en detalj som i två skilda brev går igen (Brev II, s. 170, 178). I det senare, den 29 december 1841, skriver författarinnan: »Ingenting i världen begriper jag bättre än Blendas sinnesstämning. 'Skallerormsblicken' är den demoniska tjusningen, som kan gripa även de ädlaste sinnen, men som de uppressa sig emot och vilja besegra i kamp på liv och död; ty de känna att den är en *avgrundsdrift*.» Till det senaste ordet fogar brevskriverskan en not: »Almquist har varken reda på himmel eller helvete» — som antyder att de almquistiska idéerna diskuterats i detta sammanhang. Såsom Alf Kjellén framhållit, är romanboven St. Orme i *En dagbok* en parallellfigur till Olof — också han utrustad med »skallerormsblick» och synbarligen besläktad med Almquist (*Sociala idéer och motiv* etc. I, s. 253). Tydligt har man här att göra med den för Fredrika Bremer så karakteristiska upprepningen av en affektmättad symbol. »Ormen», »skallerormsblicken», »St. Orme» är täckord för samma upplevelsekrets: den almquistiska demonien, de vidriga och ändå lockande almquistiska idéerna. »Ormviskning»

är i ett brev från 1843 hennes beteckning för *Det går an* (Brev II, s. 314). Med det enda ordet »ormen» karakteriserar också Agnes i skådespelet sin genomskådade tillbedjare.

Tillägg.

I sitt sakkunnigutlåtande rörande professuren i litteraturhistoria med poetik vid Göteborgs universitet 1954 (sid. 16) har professor Sverker Ek granskat föreliggande studie i manuskript och därvid lanserat en annan teori beträffande förebilden till Greve W. »Som komedin författats under den i Fredrika Bremers liv djupt ingripande hösten 1841 har man anledning se den i samband med hennes upplevelser just då. Bl. a. gjorde hon i september bekantskap med den brustne Tegnér, och detta för henne betydelsefulla möte har säkerligen gett henne huvudmodellen till greven. Bägge var 1841 58 år gamla, bägge äger samma labila känsloliv, snara till vrede som till försoning. Tegnérs misantropi sökte näring i dottern Disas olycksöde, något som Fredrika Bremer så mycket bättre kunde iakttaga som Disa var med vid besöket. Som Axberger påvisat uppträder författarinnan själv i stycket både som professor Adamson och dennes dotter och Tegnér har behandlat henne med samma generösa sympati som greven visar dem. Själv har hon ohjälpligt fångats av den sjuke skalden. Tegnérs yttre drag har hon omedelbart förevigat i en bekant teckning för att nu inte tala om den märkliga brevsvit hon ägnat honom.»

Prof. Eks uppslag är intressant, och jag tror, att det rymmer en viss sanning. Som jag redan betonat, sammanfogade Fredrika Bremer ofta drag från skilda håll, när hon tecknade figurer efter levande modell (ett exempel är Adamson-gestalten, andra berörs i Brev I, s. 291, II s. 269, 462, 570 m. fl. ställen) och det är inte osannolikt, att reminiscenser från samvaron med Tegnér glidit in i dramat. Visserligen anser jag inte, att detta skrivits redan på hösten 1841, men hennes brevväxling vittnar om att hon långt efter det personliga sammanträffandet hade skaldens bild starkt levande för sig. Flera detaljer i dramat kan också tolkas i denna riktning — bl. a. låter sig grevens samtal med doktorn väl förena med Tegnérs situation och sinnesstämning.

När emellertid prof. Ek gör gällande, att mötet med Tegnér »säkerligen gett henne huvudmodellen till greven», synes mig hans slutsatser förhastade. Den Tegnér, som i september 1841 besökte Fredrika Bremer i Stockholm, var en av slaganfall och själssjukdom definitivt märkt man. Det är också tydligt, att hon redan från början haft situationens allvar klart för sig. »T. är nu alldeles bra från sin sinnessjukdom, men är kroppsligen mycket försvagad», berättar hon den 1 oktober 1841 i ett brev till Böklin. »Hans knän vackla och han ser ut som om han vore sjuttio år och är dock blott 58. I hans inre har nog åtskilligt förändrat sig och skridit framåt, och blivit mildare och allvarligare. Dessutom är han oändligen älskvärd att tala och tvista med. Han hör så vänligt på och erkänner stundom, så gott egna misstag och förvillelser. T. liknar ett tempel i vars förgrund vilda vindar grasserat; det heliga har även lidit av dem, men det allraheligaste är ännu oantastat; där vila lagens tavlor i rent gull, och keruber med strålande vingar vaka över dem. Gud bevara honom! Jag

fruktar dock att hans snille och hans liv luta till deras nedgång på jorden» (Brev II, s. 142 f., jfr komment., s. 545 f.). Vid jultiden samma år yttrar hon om Tegnér's dikt *Resignationen*, som hon kort förut läst i Svenska Biet och uppfattar som nyskriven: »Detta djupa fridsrop ur krossat bröst, denna flamma som så ren och varm stiger mot himmelen emellan tvenne nattliga avgrunder, den ur vilken Tegnér nyss uppstigit och den andra, i vilken han är nära att nedsjunka — jag vet ingenting mera sorgligt-skönt» (Brev II, s. 177, jfr s. 208, 231 f., 257, 265). Tanken förefaller grotesk, att Fredrika Bremer här skulle ha funnit huvudmodellen till en komedifigur: en vresig och kverulerande storgodsägare, som terroriserar sin omgivning med brutala despotfasoner men omsider ändrar sinnelag, sedan han botats för sin misantropi och funnit ett föremål för sitt mecenatskap. Bortsett från vissa likheter i detaljer är det ju här fråga om två vitt skilda människotyper: Tegnér en slagrörd sjukling, vars vredesutbrott (om nu Fredrika Bremer någonsin bevittnat dem) växlade med stunder av blödighet och gråtattacker — och Greve W., som mitt i sina krämpor hela tiden förblir den starka härskarnaturen, till en början en skräck för sin omgivning, sedan den hulda försynen som ordnar allt till det bästa. F. ö. finner man hos greven inte ett spår av det, som Fredrika Bremer dyrkade hos vännen och hösten 1841 besjöng i dikten *Verser i anledning av Biskop Tegnér's poem »Resignationen»*: det tragiska geniet, den lidande siaren — och heller ingenting av det som blev irritationsmomentet i deras vänskap: hans frispråkighet i erotiska frågor.

Samtidigt med att prof. Ek framkastar sin egen hypotes avvisar han min tolkning som »okontrollerade improvisationer av en populärföreläsare» (s. 16). Med risk att trötta nödgas jag därför här sammanfatta och markera min ståndpunkt. Fredrika Bremers far, sådan hon mindes honom från hans senare år (54- till 60-årsåldern) måste, av systemens beskrivning att döma, ha varit en påtagligt invalidiserad människa, lidande av gikt i fötterna, som särskilt vintertid vållade svåra smärtor och nedsatte rörelseförmågan. Podagerpatienter brukar under sjukdomsattackerna ha svårt att uthärda minsta tryck på fötterna, och det är sannolikt att Fredrika ofta sett fadern sitta utan skor, med fötterna i sockor eller något liknande. Det är dessa konkreta och onekligen ganska särartade karakteristika, som författarinnan vid mitten av 1850-talet tar upp i sin teckning av direktör Falk i *Hertha* (s. 51, 53, 56, 59, 139, 154; jfr s. 60 och 63) — ett porträtt vars många likheter med patron Bremer torde vara svåra att förneka; även prof. Ek talar om »den medvetna uppgörelsen med fadern i *Hertha*» (utlåtandet, s. 15). När man nu redan i komedien från 1840-talet möter en förmögen hustryann i 58-årsåldern med delvis samma lynndrag (retligheten, benägenheten för brutala vredesutbrott, misstänksamheten, misantropien, tungsinnet m. m.) och med samma sjukdomsbild, konkretiserad i likartade situationer — bl. a. repliken om de dåliga fötterna, de friska händerna och örfilarna, vilken i det närmaste verbalt återvänder i *Hertha* — så torde det knappast vara någon okontrollerad improvisation, om man räknar med samma inspirationskälla: minnesbilder från hemmet, förmodligen etsande skarpa, som i bägge fallen stått levande för författarinnan.

Till denna grupp av detaljdrag kan man sedan foga en rad påfallande likheter i andra hänseenden mellan komediens possessionat och den bild

som Charlotte Quiding givit av patron Bremer: hans resor från Årsta in till Stockholm för att söka förströelse — ofta utan åsyftat resultat, hans behov av muntration under podagerperioderna, vilket familjemedlemmarna ivrigt sökte tillgodose (Quiding, s. 46 f.), hans lynne, som »med varje år» blev »mera tungt, dystert och retligt» (s. 45), dotterns åsikt att det kyliga svenska klimatet verkade ofördelaktigt på hans »lynne och hälsa» (s. 45), slutligen situationsbilden i dess helhet: husfadern som håller sin omgivning i ständig spänning genom sitt svåra lynne.

Härtill kommer sedan den något plötsliga förvandling, som är fullbordad i dramats slutakt. Den själviske despoten har funnit något att tro på, något att satsa sina stora resurser på, och visar därmed ett nytt ansikte. Författarinnan, som börjat med att teckna efter levande modell, har glidit över i önskedröm, en önskedröm, som hör till hennes käraste och som på skilda sätt varierar i andra av hennes skrifter: fiktionen av den gode, starke faderlige beskyddaren, fantasierna om hur annorlunda allt kunnat vara, om hennes egen far varit annorlunda. Jag hänvisar här till min utredning i *Jaget och skuggorna* (studien Fadern-Mannen), där jag närmare sökt belysa variationerna av denna önskedröm, glidningarna mellan fantasi och verklighet samt överhuvud ambivalensen i Fredrika Bremers inställning till fadern.

Professor Eks sakliga kritik av min tolkning av komedifiguren utgöres av dessa rader: »Detta [att gestalten skulle ha blivit »fatalt lik» patron Bremer] säges om en figur som i sin ungdom varit en 'muntergök' men gripits av människoförakt sedan hans enda älskade dotter gått bort. Likheten med patron Bremer blir inte större när greven i stycket låter friköpa den barnafrome professor Adamson från gäldstugan, sedan den senares dotter gett honom en ny syn på livet» (sid. 16). Detta är naturligtvis riktigt. Men ingen människa har ju heller påstått, att komedien skulle leverera något hundra procentigt exakt fotografi av patron Bremer och hans omgivning!

Det intressanta i prof. Eks hypotes — om den håller — synes mig vara, att Esaias Tegnér och Carl Fredric Bremer givit författarinnan material till samma porträtt. Sammanträffandet kan vara tillfälligt, men även ha en djupare innebörd. Det är möjligt, att den sjuke skalden i ett eller annat hänseende kommit författarinnan att tänka på fadern — t. ex. dennes tillstånd efter slaganfallet 1829 — och att här uppstått associationslinjer, som aktualiserats under hennes litterära skapande. (Jfr här också *Jaget och skuggorna*, s. 119 f.).